

המהפכה של מל גיבסון

כאשר לנגד עינינו מתחולל שינוי ניכר ביחסם של גיבורי המסך הגדול לענייני דת ואמונה, אין זה עניין של מה בכך. שינוי כזה אכן מתרחש לאחרונה בתעשיית הסרטים האמריקנית, ויותר מכל אחראי לו איש אחד. מלבד סרטי הפעולה שוברי הקופות והקומדיות הרומנטיות הקלילות שלו, חולל מל גיבסון, כמעט לבדו, מהפכה בכל הקשור למקומה של הדת בקולנוע האמריקני. אם בעבר היה לדת מקום מכובד בסרטים הוליוודיים – די אם נזכיר את עשרת הדברות, בן חור או הוט ברחוב 34 – הרי מזה כמה עשרות שנים היא נעשתה כמעט טאבו, עד כדי כך שקשה לחשוב על סרט אמריקני חשוב מן הדור האחרון המכיל מסר דתי חיובי. מל גיבסון יוצא בגלוי נגד המגמה הזאת, ובשנים האחרונות הוא שב ומסכן את שמו ואת ממונו בניסיון להוכיח כי תעשיית הסרטים טועה טעות חמורה בהבנת הציבור האמריקני, ושיש להעניק לאמונה באלוהים מקום מרכזי יותר בקולנוע.

אופייה של הדת שהציג גיבסון בסרטיו נתפר לפי מידות קהלו. זוהי דת אמריקנית במובהק, שאינה מרוממת את הענווים ושפלי הרוח אלא את בעלי היזמה, המוכנים להילחם על אמונתם ולהגן על משפחותיהם. דת זו מאמינה בכוחם של אידיאלים לשנות את העולם; היא מעלה על נס עשייה פוליטית, שכל ישר ואהבה מפלה, המעדיפה את הקרוב על הזר. כללו של דבר, זוהי דת ארצית בנוסח המקראי, והיא מדברת לא רק אל מרבית הציבור הנוצרי-אמריקני, אלא גם אל מספר לא מבוטל של יהודים.

סרטו החדש של גיבסון, הפסיון של ישו, הוא לפיכך שיאו של מעין מסע צלב קולנועי שמנהל הבמאי זה עשור. ועם זאת, הוא גם בגדר מעילה. על אף שגיבסון הצליח ליצור להיט קופתי על בסיס מה שהוא מבחינתו לבה של

האמונה הנוצרית – סיפור צליבתו, סבלו ומותו של ישו – הוא שילם עליו מחיר כבד: לא זו בלבד שגרם לתחושת ניכור עמוקה בקרב רבים ממעריציו היהודים והנוצרים, הוא גם הקריב למען הסרט רבים מן הערכים הנעלים שאותם נשא על נס עד כה. בפסיון אין מאומה מן הרוח שאפיינה את סרטיו הקודמים של גיבסון, ודמותו של ישו, כפי שהיא נשקפת מן המסך, מעמידה בספק כמעט כל אידיאל שלמענו לחמו הגיבורים הקולנועיים שגילם הכוכב בעבר.

וכך, בשעה שהסערה הציבורית התמקדה באיכויותיו האמנותיות של הסרט, בהצלחתו הקופתית המדהימה, בהתעסקותו האובססיבית באכזריות ובאופן שבו הוא מציג את היהודים, אפשר שהחשיבות האמיתית של הפסיון שנרשמו טמונה בנקודה אחרת: בהתכחשותו הטרגית לניסיונו של יוצר אחד להשיב להוליווד את ערכי הדת המקראית.

מאמצו של גיבסון להביא להתעוררות דתית קולנועית ניכרים כבר בסרטו המונומנטלי רב אמיץ (1995). גיבסון, שגם ביים את הסרט, גילם בו את ויליאם ואלאס, איכר סקוטי בן המאה השלוש-עשרה, המנהיג את עמו למרד בשלטון העריצות האנגלי. כבר בסרט זה באה לידי גיבוש תבנית הגיבור הדתי שאותה עתיד גיבסון להוסיף ולפתח: לוחם המתמסר לשתי מטרות המשלימות זו את זו – נקמה על מות כלתו האהובה, והנהגת האומה במאבק למען חופש ועצמאות. בסרט זוכה הדת למקום של כבוד: טקסים דתיים, כגון לוויות וחתונות, משמשים כמוקדים של חיזוק רוחני לסקוטים הלוחמים באנגלים; הסקוטים, ולא האנגלים, הם שכורעים ברך בתפילה טרם צאתם לקרב; סגנו של ואלאס הוא אירי מטורף, הטוען כי הוא מקבל מסרים מאלוהים בזמן שחצים מתעופפים סביבו; ולבסוף, לאחר ניצחונם הגדול הראשון על האנגלים, מטפס ואלאס על גבעה, נועץ את חרבו באדמה ומציב אותה כנגד השמים הכחולים, למשך כמה רגעים ארוכים, כצלב עטור ניצחון ונוטף דם.

מוטיבים דומים חוזרים גם בתפקידו הבאים של גיבסון – ויש להניח שבשלב זה בקריירה שלו, בחירותיו הקולנועיות כשחקן מעידות עליו לא פחות מן הסרטים שהוא מביים. בסרט הפטריוט (2000), המתרחש בתקופת המהפכה האמריקנית, מגלם גיבסון את דמותו של קולונל בנג'מין מרטין, בעל קרקעות מדרום קרוליינה. מרטין, גיבור מלחמת הצרפתים והאינדיאנים, מצטרף אל המהפכה לאחר שבנו הצעיר נרצח בדם קר בידי קצין בריטי. שפל רוח ומיוסר בשל מעשי הזוועה שביצע במלחמה האחרונה, הוא מתגבר לבסוף על השדים הרודפים אותו ומבין שאת החופש ואת הצדק יש להשיג לא באמצעות פציפיזם,

---

כי אם בכוח הזרוע. באחת הסצנות החזקות בסרט מפסיק הכומר המקומי את דרשתו, מסיר מראשו את הפאה הנכרית, ואוחז בנשק. בדרכו אל הקרב מכריז הכומר: "רועה חייב לדאוג לצאן שלו – ולעתים גם להדוף את הזאבים". ואולם, האקטיביזם הדתי של הכומר מחוויר לנוכח מסירותו של מרטין עצמו, המתגלה כסמוראי נוצרי המנופף בגרזן טומהוק. לפני צאתו למסע עקוב מדם לשחרור בנו הבכור מן השבי, נושא מרטין בפני בניו הקטנים תפילה בת שורה אחת, המקפלת בתוכה את כל יסודות ההשקפה הדתית שפיתח גיבסון בסרטיו: "אלוהים, אנא עשני זריז ומדויק".

תפילות שדה קרב – המגלמות אותה דת ארצית שאפיינה את דוד המלך וגיבורים מקראיים נוספים – זוכות למקום של כבוד גם בסרט חייילים היינו (2002), דרמה רבת-עוצמה המתארת את הקרבות הראשונים של הצבא האמריקני במלחמת וייטנאם. הפעם מגלם גיבסון את דמותו של סגן אלוף האל מור, המוליך את כוחותיו עמוק אל תוך קן הצרעות של הווייטקונג ונלחם ללא לאות באויב עד שהתגבורת מגיעה. הסרט מתאר בפרוטרוט את תלאות הקרב, וכולל גם את אחד התיאורים הקולנועיים קורעי הלב של האבדן והשכול שחוו משפחות הלוחמים בעורף. כאן שוב מתבלט האידיאליזם הארצי של אותה דת אמריקנית: מור, איש משפחה וקצין מבריק אך קולני, שלעולם אינו מקלל אלא אם כן הוא מדבר עם אלוהים, כורע ברך בתפילה לצד אחד מפקודיו הקתוליים טרם צאתם לקרב. מור נושא תפילה בוטה, המאמצת בלב שלם את אותה האהבה המקראית המפלה. "אבינו שבשמים", הוא אומר, "אני מתפלל אליך שתשמור על כל אותם בחורים צעירים, כמו ג'ק גייגן, שאני מוליך אל הקרב. אנא, עשה אותי כלי בידך בתוך תופת המלחמה הנורא הזה כדי שאשמור עליהם". ואז, רגע לפני שהוא קם על רגליו, הוא מוסיף: "אה, כן, ועוד משהו, אלוהיי. בנוגע לאויב... אנא עזור לנו לפוצץ לנבלות הללו את הצורה ולהעיף אותם ישר לעזאזל. ושוב אמן".

ברם, הסרט הדתי ביותר של גיבסון, עוד לפני הפסיון, היה ללא ספק סיינס ברימיו של מ' נייט שמאלאן. גיבסון מגלם בסרט את דמותו של גרהאם הס, כומר לשעבר, אמריקני ממוצע מן המעמד הבינוני, הנאבק בחיזורים שפלשו אל אדמתו. הס פרש מן הכמורה לאחר שמותה הטרגי של אשתו ניפץ לרסיסים את חייו ואת אמונתו והותיר אותו לבדו לטפל בשני ילדיו. כמו בסרטיו האחרים של גיבסון, מסירותו של הס למשפחתו היא שמפיחה בו את האומץ להתגבר על עברו ולהילחם באויב עד חרמה. הניצחון אינו נוסך בו יוהרה כי אם ענווה, והוא מגלה את אמונתו מחדש: הסרט מסתיים בסצנה של חזרה בתשובה, שבה

הוא שב ותולה את הצלב על קיר ביתו, ועונד - לראשונה זה חודשים - את קולר הכמורה שלו. גם כאן הסמליות ברורה: ניצחון ארצי קשור בל יינתק למידות כגון נחישות, עוצמה פנימית, אחריות, וענווה הנובעת מתוך מחויבות לאמיתות היסודיות ביותר של החיים.

ביצירות הקולנועיות הללו יש משום קריאת תיגר על החילוניות הקיצונית שמשלה בכיפה בהוליווד זמן רב. עמדה זו לא רק דחקה את אלוהים לשולי החיים הציבוריים שאותם הציגה על המסך, היא אף הקצתה לו תפקיד מינורי מאוד - אם בכלל - בחייהן הפרטיים של הדמויות הקולנועיות האהודות. כבמאי וכשחקן העניק גיבסון לגיטימיות מחודשת לאמונה בקרב הזרם המרכזי של התרבות הפופולרית האמריקנית - שינוי שהלם הן את השקפותיהם של קתולים אדוקים כמותו והן את השקפותיהם של צופים פרוטסטנטים ויהודים רבים.

ואולם במידה רבה נבעה הצלחה זו מסוג האמונה שבה מדובר - אמונה אמריקנית בעלת מכנה משותף רחב, הדוגלת במכלול ערכים שרוב רובו של הציבור שותף לו. זו הדת שאפיינה את ארצות-הברית במשך יותר ממאה שנים, תוך שהיא תורמת לביסוסה כדמוקרטיה הליברלית ביותר והדתית ביותר עלי אדמות בעת ובעונה אחת. ערכי החירות והאחריות האישית, שבהם דוגלת הדת הזאת, אפשרו את לידתו של הליברליזם האמריקני; ואילו דבקותה במשפחה, באומה ובמסורת, הניחה גם את היסוד למורשת השמרנית שלה. אפשר לומר אפוא כי התרבות האמריקנית מושתתת בדיוק על ייצוג כפול זה של הפוטנציאל האנושי: בדמותו של אינדיבידואל בעל עוצמה אך גם עניו, אדם המסוגל להתגבר על שגיאותיו ולתקנן; ועם זאת, הוא גם אדם הקשור בכל נימי נפשו למשפחתו, לעמו ולמסורת שלו - לאותם הדברים שבסופו של יום מתברר כי כדאי וראוי להילחם למענם.

אך הפסיון של ישו הוא סיפור אחר לגמרי. גיבסון הפשיט את סיפור ייסוריו של מייסד הנצרות עד שלא נותרה ממנו אלא עלילה מקוטעת, תוך שהוא מוחק מן המקור כל פרט המתקשר למאבק אנושי אותנטי בעולם האמיתי (ומבחינה זו, מדובר באנטייזם לסרטו של מרטין סקורסזה הפיחוי האחרון של ישו). מיסטיקן רדוף הטוען לאלוהות נבגד בידי תלמידו המושחת ונעצר בידי הרשויות הרבניות החורשות רע. לאחר מעצרו נמסר ישו לרומאים, ואלה מענים אותו עינויי תופת, המתוארים בפירוט לאורך רוב הסרט. דמו עליהם, פשוטו כמשמעו: על הבריונים המענים אותו, על עוברי האורח, על כותלי ירושלים

ולאורך חוצותיה. ישו סובל הכל – את זר הקוצים, את הוויה־דלורוזה ואת הצליבה – בלי לבקש רחמים. הוא מת מוות נורא, אך נושא את ייסוריו בדממת קודש. הוא אמנם קם לתחייה ומתגלה לחסידיו במלוא אלוהותו, אך מדובר כמעט בהערת אגב של הסרט. גילויי האכזריות וייסוריו של הקרבן הם העיקר. בהציגו כך את ישו יצר גיבסון דמות שרוב הצופים, יהודים ונוצרים כאחד, יתקשו להזדהות עימה. שלא כאברי הדת בסרטיו הקודמים, גיבור הפסיון אינו כאחד האדם; הוא יצור מושלם. הוא חסר פגמים ולא פוקדים אותו כל חיבוטי נפש. אין בו כל הרואיות, למעט סטואיות על־אנושית. הוא אינו מגלה שום יזמה, עד כי נדמה שאין לו כלל יכולת לקבל החלטות. כמו אלוהי הפילוסופים של ימי הביניים, הוא אינו משתנה, ועל כן הוא בלתי אנושי באופן מוחלט. בעוד שהיהדות טענה תמיד שבאדם מתמזגים האלוהי והחייתי, מבקש הפסיון להצביע על דרך נוספת לשלב בין השניים, דרך המנוגדת לעצם מהותה של האנושיות: במקום להיות ברייה בעלת שאר רוח, רצון חופשי ויכולת לקבל אחריות לשינוי ולתיקון העולם, מוצג בפנינו ישו כדמות נשגבה וטהורה עד בוחק, הסובלת מנטייה מצערת לדמם כאשר היא נדקרת. אלוהים בא אל העולם הזה, ככל הנראה, רק כדי להמחיש לנו עד כמה מקומו אינו כאן.

מהו בדיוק הלקח שעלינו להפיק מדוגמה זו? בברית החדשה מופיע ישו כמורה, שמעשיו ומילותיו ראויים לחיקוי על ידי האנושות. מורה המקריב את חייו למען האמת הוא אכן דימוי מרגש מאוד, שיש לו מקבילות במסורת היהודית ובמסורת היוונית גם יחד. ואולם הפסיון אינו מתאר כל רעיון שלמענו נכון ישו להקריב את עצמו. הסרט אינו מזכיר אפילו את "דרשת ההר" הידועה, וכל השקפת עולמו של ישו מצטמצמת לכמה חילופי דברים לקוניים עם מעניו ולכמה פלשבקים שבהם הוא נראה בחברת תלמידיו. תחת זאת, הסרט מתמקד באופן כמעט בלעדי באכזריותם של רודפיו ובשלווה שבה הוא נושא את עינויו המגוונים. ומכיוון שאיננו יודעים בדיוק לשם מה הוא מת, כל שנותר לצופה הוא להשתומם לנוכח הפסיביות המוחלטת של ישו בפני הרוע המוחלט. ברוממו את השיתוק הזה מבטל גיבסון את ערכן של כל המחויבויות המשפחתיות, הקהילתיות או הלאומיות, שלמענן היו גיבוריו הקודמים מוכנים לשלם מחיר כה כבד. בהיותו קבור עד צוואר באיקונוגרפיה נוצרית, מפנה הפסיון עורף לאותם ערכים דתיים שעליהם נלחם גיבסון במשך עשור.

האם הסרט אנטישמי? מובן שכן. זוהי הצגת פסיון קלסית, שבה היהודים – כלומר אלה שנשארו נאמנים לעקרונותיהם – הם גרוטסקות בנוסח ימי הביניים, אשר הכוח, הממון והצימאון לדם סימאו את עיניהם; בני־הלוויה

של השטן, המריעים שעה שבן האלוהים מתענה לנגד עיניהם. אין כאן כל עידון.

האם מדובר בביטוי דתי אותנטי? נראה שגם על שאלה זו יש להשיב בחיוב. התיאור השלילי של היהודים אינו עומד בלבו של הסרט, גם אם הוא מרחף מעליו בבידור; מטרת הפסיון היא להציג בפנינו תיאור חי ומפורט של מות הקדושים של ישו במין התגלות קולנועית. לאמיתו של דבר אין כל סתירה בין שתי המגמות: כל אמונה דתית המתמקדת יתר על המידה ביהודים – במנהיגיהם, במנהיגיהם, בארציותם, בתפיסת האלוהות שלהם – כייצוג של כל מה שהמושיע מבקש לדחות, תניב, בצורותיה הקיצוניות, אמנות המשדרת שנאה גם כאשר היא כנה.

ובכל זאת, ההתעסקות הציבורית בתיאורם של היהודים או בביטוי העצמי הדתי של גיבסון מחמיצה את הנקודה החשובה ביותר בסרט: העובדה שדת הלוחם ההרואית, האחראית והענווה של ויליאם ואלאס, בנג'מין מרטין, האל מור וגרהאם הס נדחקה הצדה בידי אותה דמות אנטי-אנושית מחוקה וחסרת עצמיות, שאינה שייכת לעולם הזה. האם אפשר לגשר בין העמדות הללו? על התהייה הזאת צריכים להשיב מל גיבסון וכל אלה שמזדהים עם השקפת עולמו הדתית. ואולם, מנקודת מבט המוקירה את ערכי המקרא ואת מקומם בתרבות הכללית, הפסיון של ישו הוא כישלון בקנה מידה תנ"כי.

דוד חזוני, בשם העורכים
אלול התשס"ד / ספטמבר 2004